

**Проблема рационального понимания иррационального в науке о религии: исторические детерминации и возможные перспективы.** В фокусе теоретического рассмотрения находится возможность рациональной тематизации сакрального как символа иррациональной сердцевины религиозного. Обосновывается положение о зависимости основных методов науки о религии от господствующих в европейской философии рациональных стратегий и их влиянии на видения религиозного. Намечаются пути неискажающего рационального понимания религиозного.

**Ключевые слова:** религиозное, сакральное, рационализация, наука о религии, онтология науки.

**The problem of rational understanding of irrational in the religious studies: historical determinations and possible perspectives.** The possibility of rational definition of the sacral as a symbol of irrational core of the religious is in the focus of the theoretical examination. The statement about dependence main methods of the religious studies on predominant rational strategies of the European philosophy and their influence on distortion of understanding of the religious is grounded. Strategies of adequate rational understanding of the religious are outlined.

**Keywords:** Religious, sacral, rationalization, religious studies, ontology of science.

*В. Малик*<sup>\*</sup> (м. Чернівці)

## **НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНІСНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЕСХАТОЛОГІЇ**

*Актуальність цієї проблеми зумовлена, насамперед, посиленням соціальної напруги у суспільстві, зростанням з кожним роком кількості невинуватених передбачень кінця світу і проголошенням скорого Другого приходу Ісуса Христа. Це також пов'язано із світовим науковим інтересом до есхатологічних пророкувань. Ідея кращого життя для всіх поступово оволодіває думками і настроями населення, яке втомилося від економічних негараздів і політичної нестабільності. Для науковців є важливими знання шляхів та засобів формування есхатологічних настроїв у населення в ситуації цивілізаційних криз, як і переходу апокаліптичних уявлень у смисложиттєві цінності. Це, у свою чергу, сприятиме нейтралізації настроїв соціальної апатії та песимізму у певної частини населення, а водночас дозволить суспільству мінімізувати ті функції релігії, які використовуються окремими конфесійними спільнотами для нагнітання апокаліптичного алармізму. Відтак, цей напрямок досліджень є актуальною науковою проблемою і потребує належної уваги до нього релігієзнавців.*

---

<sup>\*</sup> Малик Василь – доктор богословських наук, здобувач кафедри релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича.

*Новизна досліджуваної проблематики зумовлена осмисленням існуючих підходів до визначення есхатології. Розглядаючи есхатологію не лише як теоретичну сукупність поглядів, а й як чинник, що детермінує відповідну поведінку населення, стає зрозумілим, що вона регламентована часом, соціальними, політичними та економічними факторами.*

*Стан розробленості теми у науці. Проблематика есхато-хіліазму завжди приваблювала зарубіжних та вітчизняних науковців в галузі релігієзнавства і богослов'я. Авторитетними тут постають думки Л. Беркофа, Дж.М. Бойса, С. Гортон, П.Еннса, І.Лангхаммера, В.Мензіса, Б.Грема, А.Колодного, П.Яроцького, В.Любащенко, В.Докаша, С.Санникова, В.Боєчка, Р.Соловія, які висвітлювали у своїх працях проблематику есхатології. Досліджувалися проблеми християнської есхатології з наукової та конфесійної точки зору, однак не було дослідження, присвяченого конфесійній поліваріантності есхатологічної проблеми.*

*Метою цього дослідження є узагальнення існуючих підходів до визначення есхатології. Завдання дослідження полягає: по-перше, в ілюстрації підходів до розгляду витоків есхатології, її суті; по-друге, в структурно-функціональному аналізі складових есхатології.*

**Основний зміст статті.** Есхатологія, тобто система поглядів та уявлень про "кінець світу", спасіння та загробне життя, притаманна багатьом релігіям і міфологіям. Найбільш виражена вона у християнстві та германо-скандинавській міфології. Стосовно запровадження у науковий обіг терміну "есхатологія" є різні погляди. За одними джерелами автором терміну вважають Ф.Шлейєрмахера [Див.: Докаш Віталій. Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації. Монографія. – Київ-Чернівці, 2007. – С.75], за іншими – вважається, що термін був введений у XVII ст. протестантськими богословами [Див.: наприклад: Словарь Нового Завета. Т.2: Мир Нового Завета. – М., 2010. – С. 910]. Проте, як ми вважаємо, остаточне утвердження терміну відбулося з XIX століття [Мень Александр. Библиологический словарь. В 3-х т. – Т.3. – М., 2002. – С.471].

Аналіз історії християнства засвідчує, що есхатологія, порівняно з іншими проблемами (таїнства, вчення про особистість і служіння Христа) мало вивчена, що, на нашу думку, є закономірним явищем. Адже більшість теологічних вчень мають на меті турботу про земне життя християнина, будучи більш важливими для християнського віровчення і досвіду, вони раніше піддалися детальній розробці. Есхатологія ж розглядає проблему підготовки до "кращого життя" через очищення душі. Вона є межевою у питаннях сьогоденного і майбутнього життя віруючого. Тому цілком виправданою є відсутність у її визначенні протиріч і розбіжностей.

Розглянемо відомі у XX столітті підходи до тлумачення поняття "есхатологія". Основою наукових досліджень є поява у теології дискусійної думки Джеймса Орра про есхатологію як центральну тему релігієзнавства XIX – XX століття [James Orr. The Progress of Dogma //Grand Rapids. –

Eerdmans, 1952. – P. 20-30]. Сучасні наукові розвідки то повністю погоджуються з цією думкою, то абсолютно розвінчують її, аргументуючи це тим, що у зазначений період увага приділялася також ученням про відкриття і про діла Святого Духа.

У зазначений час есхатологію найчастіше розглядали в єдності з іншими християнськими вченнями. Тому суть терміну розкривається у зв'язку з ними. Спільні елементи стали основою для формування шести напрямів есхатологічних вчень. Підвалини першого напрямку заклав Жан Кальвін, а його теорію обґрунтував Ярослав Москалик [Москалик Я. Нарис христологічної доктрини. – Львів, 1998. – 88 с.] і прихильники їх концепцій. Вони пояснювали есхатологію як додаток одного з біблійних вчень, як би завершення якоїсь іншої богословської теми. Наприклад, іноді есхатологія розглядалася просто як частина Сотеріології, Христології, Еклезіології та ін. Науковці другого напрямку - Е.Ренан, А.Швейцер, Р.Отто, Ч.Додд, І.Еримиас – тлумачать есхатологію як вчення про останні етапи встановлення Христом Свого правління у світі [Теологический энциклопедический словарь. Под ред. Уолтера Элвелла – М., 2003. – С. 1436-1437]. Таким чином, есхатологія є вершиною вчення про служіння Христа. Яскравим представником третього напрямку є Августин Блаженний і сучасні сповідники його теорії. У працях богослова есхатологія розглядається в контексті вчення про Церкву. Згадаємо, наприклад, обговорення Августином питання про Царство і Церкву [Блаженний Августин. О граде Божиим. – Мн.-М., 2000. – 126 с.] Четвертий напрям розглядає есхатологію як незалежне вчення, що стоїть в одному ряду з іншими доктринами і рівне їм за значенням.

Хоча слово "есхатологія" не вживалося ранньою Церквою, але сама тема подій останнього часу була досить актуальною (сотеріологічна тематика проповідей Ісуса Христа і Його учнів завжди розглядалася у контексті есхатологічних ідей). Такий підхід зустрічаємо у праці Аугустуса Стронга, Ріка Уоррена – пастора і засновника однієї з найбільших церков "Седдлбек" у США [Augustus H. Strong, Systematic Theology. – N.J., 1907. – P. 981-1056]. Останній стверджує, що найнебезпечніша риса сучасного життя – це короткочасність. Щоб зробити життя більш цікавим, потрібно постійно тримати перед очима вічність і берегти її цінність у себе в серці. Сьогоднішній день – верхівка айсберга, яку видно на поверхні води, а вічність – це все те, що під водою [Уорен Р. Целеустремленная жизнь. – Н.Новгород, 2008. – С.47].

Представником п'ятого напрямку є Джозеф Пол [Pohle Joseph. Eshatology: The Catholic Doktrine of the Last Things. – P. 1]. Він вважає есхатологію вищим богословським ученням, бо вона підводить підсумок усім іншим теоріям.

Найбільш повне визначення есхатології у XXI столітті знаходимо у теологічному енциклопедичному словнику Уолтера Елвелла. Його автор розглядає есхатологію як учення про "останні події" (гр. eschata), тобто про кінечну долю людини (включаючи смерть, Воскресіння, суд і посмертне

існування) і світу. Есхатологія іноді обмежується абсолютним кінцем світу, за винятком того, що зазвичай не входить у це поняття. Таке обмеження не обумовлене біблійним слововживанням – єврейський вислів "be' aharit haayamim" (у LXX: en tais eschatais hemerais – "в останні дні") може означати кінець існуючого порядку речей і навіть загробне життя [Теологический энциклопедический словарь. Под ред. Уолтера Элвелла – М., 2003 – С.1434-1435].

Отже, визначення і підхід біблеїста свідчить, що біблійна концепція часу не циклічна (інакше есхатологія відносилась би тільки до завершеного циклу) і не лінійна (інакше вона відносилась би до останньої точки на лінії), а є "повторюваним зразком", де суд Божий переплітається з відкупленням, поки цей зразок не проявиться повною мірою. Це підкреслює особистісну значущість есхатологічного вчення і світову масштабність проблеми, а також усуває проблему невиправданих передбачень "кінця світу". Есхатологія, за словником Уолтера Елвелла, може вказувати на виконання Божого замислу незалежно від того, чи співпадає вона з кінцем світу (чи історії), і від того, чи остаточне це виконання, чи воно відзначає етап у розвитку цього замислу. Таким чином, есхатологічне знання стає духовною основою для побудови гармонійних людських стосунків, взаємин, що у результаті забезпечить покращення духовного і матеріального здоров'я суспільства.

Економічна криза, екологічні катастрофи початку ХХІ століття у Європі актуалізували есхатологічні теорії і, як наслідок, пожвавили релігійне життя. Станом на 2011 рік в Україні діють вітчизняні і міжнародні християнські об'єднання різного релігійного спрямування. Але майже всі вони не оминають есхатологічних проблем. Їх розглядають у руслі аналізу світогляду особистості, у контексті тлумачення Святих Таїнств, у питаннях людської смерті.

У Росії на початку ХХІ століття було видруковано "Новий біблійний словник". Наведене у ньому визначення есхатології практично дублює проаналізоване вище. Автор словника Н. Ороховатська вказує на моральний, соціальний і духовний бік есхатологічного вчення, підкреслює його значення для окремої людини, світової історії і Божого плану спасіння [Ороховатская Р.З. Новый библейский словарь. Ч.2: Библейские реалии.– СПб.: Мирт, 2001. – С. 963].

Не менш вагомим, на нашу думку, визначенням терміну є тлумачення Еріксона Мілларда, що есхатологія традиційно означає вчення про "останні дні і речі" [Эриксон Миллард. Христианское богословие. «Библия для всех», СПб., – 1999. – С.969]. Вчення роз'яснює питання, що стосуються "кінця часу" і завершення Божої діяльності у світі. Саме тому есхатологія логічно завершує богословські дослідження і є важливою частиною підручників, посібників з теології. Цим визначенням автор частково повторив думку Джеймса Орра про абсолютність есхатологічних теорій у богослов'ї.

Серед дослідників проблеми нашого часу доцільно згадати прізвище польського богослова Антона Цігенауса. Учений виходить з розуміння есхатології не просто як однієї з тематичних ділянок богослов'я, але як з учення про "абсолютне майбутнє". Людина, як духовна істота, постійно перебуває у стані духовного пошуку, тому не може оминати проблеми свого духовного існування. А. Цігенаус наполягає на остаточній оцінці питання сенсу життя і спасительних діл Бога. Саме вони, за визначенням науковця, мають на меті всеосяжне спасіння людини, підкреслюють центральне місце есхатології у всьому богослов'ї [Цігенаус Антон. Есхатологія: майбутнє сотвореного в Бозі. – Львів, 2006. – С.7].

Сьогодні зустрічаємо й інший підхід, відмінний від зазначених вище за смисловою орієнтацією. У науковій літературі він отримав назву "есхатоманія". Цей підхід розглядає есхатологію як все богослов'я в цілому. Біблійне віровчення вважається при такому підході, по суті своїй, настільки есхатологічним, що віруючі його вбачають практично у кожній християнській ідеї чи концепції. Особливо багато ознак кінця світу називається у Новому Заповіті. Лейтмотивом есхатології для багатьох стала ідея, що нова епоха вже настала. Вона знаходить яскраве втілення у посиленні протиріччя між новими і старими ідеями. Серед сучасних досліджень цього напрямку помітно виділяються праці Френка Стага. У своїй книзі "Богословие Нового Завета" богослов розкриває поняття есхатології у ракурсі "ціль історії" [Френк Стагг. Богословие Нового Завета. – К., 1999. – С. 317-321]. Автор праці наголошує, що факт наявності есхатології у Новому Заповіті не підлягає обговоренню. Весь Новий Заповіт має есхатологічний характер, тому, що він розглядає історію як таку, що її Бог рухає до певної цілі. З негативного боку, цю ціль слід розуміти як Суд; з позитивного боку, ціллю є звільнення від гріха. Тільки послання до Филимона і 3-є послання Івана, які складаються з двадцяти п'яти і п'ятнадцяти віршів відповідно, не містять згадувань про надію і сподівання, що стосуються майбутнього й останніх подій. Френк Стаг неодноразово повторює, що есхатологія – це предмет, присвячений останнім подіям (есхатон означає "останній") і "кінцю (телос) світу", але це робить його таким, бо стосується вічних наслідків теперішнього. Той факт, що історія рухається у напрямі своєї цілі – того часу, коли Суд і Вибавлення досягнуть свого апогею, – підкреслює важливість рішень, що приймаються сьогодні [Там само]. Прихильником теорії, згідно якої все богослов'я є есхатологією, став Карл Барт.

Серед богословів і практикуючих священників, пасторів є люди, які однозначно вірять у Другий прихід Христа на Землю, але не поділяють думки про визначення дати приходу Месії. Більше того, вони вбачають у пророцтві дати велику шкоду для майбутнього суспільства і Церкви. Наприклад, магістр богослов'я Алан Кент Скоулз дотримується думки, що активна пропаганда есхатологічних знань серед населення, із призначенням дати скорого приходу Ісуса на Землю, відіграє атеїстичну роль. Свої

аргументи на користь цієї теорії автор пояснює так: віруюча людина, знайома з теорією наближення кінця світу, вбачає у ньому власне Спасіння, очікує призначеної дати. Але коли пророцтво не збігається у даті, то розчаровується у вірі, Церкві і втрачає інтерес до релігійного життя [Скоулз Алан Кент. Радість Богопізнання. – М., 2001. – С. 226-242]. Тому на перше місце теолог ставить пропаганду Святих Таїнств і Божих заповідей, усвідомлення Людиною слів Авраама Лінкольна: "Бог не міг створити таку істоту як людина за один день! Людина була створена для безсмертя".

Якщо згадати з історії лише деякі реальні очікування "кінця світу", починаючи від Колумба, то вражає кількість нездійснених пророцтв. У різних джерелах зустрічаємо очікування кінця світу, що не відбулось. Наведемо лише неповний їх перелік: 1656 р. – очікувався Х. Колумбом; 1666 р. – включав т.зв. число диявола; 1900 р. – пророкувався сектою "Браття и сестры красной смерти"; близько 1915 р. – Свідками Єгови; 1988 р. – пророкував аерокосмічний спеціаліст Едгар Уїзенант; 11 серпня 2002 р. – визначив румунський ієромонах Арсеніє; липень 1999 р. – приписується Нострадамусу; нездійснений Армагеддон 27 грудня 2004 року (рос.); 6 червня 2006 р. – дата 06.06.06 – включала т.зв. число диявола; 21 червня 2008 р. – очікувався внаслідок зіткнення з астероїдом HZ51.

Більше того, на сьогодні відомі також дати астрономічних Армагедонів: через 150 років (рос.) – астрономічне очікування; 2012 рік (поль.) – геологічні, кліматичні або соціальні причини; 2012 рік (польс.) – згідно календарю Майя (див.: календар Майя); 2014 року (рос.) – астрономічне очікування; 2014 року, 1 червня (рос.) – астрономічне очікування; 2019 року, 1 лютого – астрономічне очікування; 2060 року – пророцтво І.Ньютона.

Такі ересі і наукові прогнози відштовхнули чималу кількість віруючих від віри у Христа як Спасителя і привели до інших крайностей: безпринципної віри у силу науки і людського розуму чи до таємної віри. Тобто людина стала закритою до обговорення питань релігії в силу необізнаності або страху прилюдного висміювання.

Таким чином, проаналізовані нами джерела, переконують, що у науці усі визначення есхатології зводяться до думки: есхатологія – це вчення про "кінець світу". Але розуміння "кінця світу" у кожній християнській конфесії різне. Тому, на нашу думку, найбільш повне визначення характерне для робіт Еріксона Мілларда. Щодо статусу науки, то тут є аналіз різних поглядів: есхатологія – це доповнення до інших вчень; це одна з найважливіших доктрин; це все богослов'я в цілому і теорія, що породжує ересь. На підставі цього можна вважати, що есхатологія – це самостійна галузь богослов'я.

Есхатологія відрізняється наявністю великої кількості різних поглядів серед дослідників стосовно її призначення. Найбільш повно вони систематизовані у праці Ч. Райрі. Він підкреслює головні призначення цього вчення: а) дає радість у скорботах (2 Кор. 4:17); б) спонукає до очищення і

святого життя (1 Ів. 3:3); в) "корисне до навчання, до докору, до направи, до виховання у праведності" (2 Тим. 3:16); г) повідомляє нам факти про життя після смерті (2 Кор. 5:8); д) відкриває нам істину про кінець історії; е) засвідчує виконання пророцтв, чим засвідчує Писання; ж) спонукає нас славити Бога і отримати від нього благословення [Райри Чарльз. Основы богословия. – М., 1997. – С. 521].

Гадаємо, що вартим уваги є вивчення призначення есхатології у перехідні періоди. Дослідники виокремлюють декілька суттєвих моментів з приводу необхідності есхатологічних вчень: 1) подолання історицизму як джерела відчаю та страху (М.Еліаде); 2) вирішення екзистенційних проблем особистості; 3) подолання почуття самотності, відокремленості, відчуження (Е.Фромм).

Як ми вже зазначали, есхатологія – це розуміння історії, яка розглядається з її логічного біблійного завершення. Для есхатології це завершення і є предметом дослідження.

Перше і Друге Воскресіння Христа є серцем, центром і стрижнем християнського вчення про людину та її спасіння. "Коли ж бо Христос не воскрес, тоді віра ваша даремна, ви в своїх ще гріхах ..." (1 Кор. 15:17). Христове Воскресіння є остаточною перемогою над смертю, яка є наслідком гріха. Перемога Ісуса над смертю показує, що християнське спасіння полягає в житті, оскільки він Бог не мертвих, але живих [Мт. 22: 32]. М.Бердяєв також зазначає: "Есхатологічне християнство є християнство воскресаюче." [Бердяев Н.А. Опыт эсхатологической метафизики // Н.А. Бердяев. Царство Духа и царство кесаря. – М., 1995. – С. 21]. Христос, згідно християнського вчення, перемігши смерть, став дороговказом для вічного життя людей. Саме тому, у ранніх патристичних творах надія на воскресіння тіла розуміється як невід'ємна частина віри в Ісуса Христа як Воскреслого Господа. У цьому ракурсі православний дослідник есхатології Андрій Кураєв розділяє два види воскресіння: перше – внутрішнє, особистісне відродження в душі та у вірі ще за життя; друге – на межі історії, загальнолюдське воскресіння, яке стосується і тіла [Кураев А. Раннее христианство и переселение душ. – Режим доступа: <http://www.nefedor.com/cgi-bin/nphmgw.cgi?MGWDB=NEFEDOR&MGWAPP=Search&REQ=WriteBook&Book=8>- С.19].

Дослідники виділяють різні джерела есхатологічних очікувань. Наприклад, для М.Бердяєва – це страждання, яке і породжує загальнолюдське месіанське очікування; для Патріка де Лоб'є – це трагедія самого життя, прагнення людиною позбутись свободи. Б.Мазницький у цьому контексті виділяє метафізичну тривогу, котра породжена свідомістю можливої катастрофи як джерело есхатологічного світоставлення.

Виходячи з цього, ми обґрунтуємо призначення есхатології так: метою усіх есхатологічних знань є окреслити перед особистістю карту її кращого життя і цим забезпечити критерій для сьогодення. Отже, проголошені есхатологічні істини є вічними наслідками теперішнього.

Людина знаходить безліч ознак, описаних у Біблії, і переконується, що історія рухається у напрямі до своєї цілі – до апогею Суда і Спасіння. Така ідея наштовхує на думку про важливість рішень, які кожен приймає сьогодні. Саме тому більшість вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких найбільше виділяються Л. Беркоф, Дж.М. Бойс, С. Гортон, П. Еннс, І. Лангхаммер, В. Мензіс, Б. Грейм, С. Санников, В. Боечко і Р. Соловій приходять до думки, що головною темою есхатології є тема людського гріха, бо саме вона проходить через Старий і Новий Завіти. Тому призначення есхатології – допомогти людині позбутися гріха, жити без нього, а відтак таким шляхом досягти кращого життя.

Гріх розглядається двояко: з точки зору матеріального і духовного світу. При цьому душа безсмертна, а тіло – смертне. Воно страждає через гріхи. Саме тому Христос, будучи безгрішним, помер на хресті, щоб кожен, хто у нього вірує, не помер, але мав вічне життя, тобто став морально і фізично досконалою людиною. Біблійна історія наголошує, що навіть якщо людина мала великі гріхи і розкалася у них, то вона отримає зцілення і райське життя. Головна умова спасіння - власне особисте розкаяння. У християнстві з цього приводу є чимало притч, легенд, переказів. Їх суть виражає ідею: аморальні вчинки ведуть до гріха, духовної і фізичної смерті. Часто жива людина уже не в змозі вийти з гріхів самотійно. Саме у такі моменти з'являються інші люди, які допомагають покаятися, знайти свій шлях.

Якщо проаналізуємо розповіді віруючих про своє спасіння на релігійних семінарах, то визначимо його тенденцію: такий життєвий сценарій повторюється у майже кожній людині, яка прийняла Христа, і стає замкненим колом для тих, хто не хоче усвідомити свою гріховність. Порочне коло в історичному розвитку людства замикає Страшний Суд. Прагнення осмислити цей процес найкраще виражено у відомого християнського апологета Оригена "Душа назначена і безкінечному віку, і їм (грішникам) корисно не швидко отримувати допомогу у справі спасіння, але бути доведеними до нього повільно, після спокуси перед великою кількістю спокус"[Ориген. О началах. – Самара, 1993. – С. 183].

Іноді самовідречення є коренем етичності. Це – єдина умова сходження на небо, досягнення надблага. Досягнувши вищого ступеню духовного життя, людина починає сприймати істину прямо і просто. Отже, гріх є тією ж втратою безпосереднього спілкування з Богом. Ориген зауважує, що душа безсмертна, а тіло штовхає людину до гріха. Душа не відсторонюється від спасіння, яке тільки відкладається до більш зручного часу. Якщо розвивати далі думку про гріх, то доцільно згадати теорію про причини гріха, розроблену Августином. Він виділяє дві головні причини гріха. Перша – незнання того, що потрібно робити. Друга – коли ми не робимо того, про яке знаємо, що потрібно робити. Першим є зло незнання, а другим – зло слабкості. Таким чином, люди зі слабкою волею меланхолічні



чи флегматичні і більш схильні до скоєння гріха. У людини є свобода вибору, якою вона скористалась.

Бажання людини жити праведно християнська есхатологія розглядає як єдність двох складових – милосердя Божого і власного бажання людини. Саме тому для християнина важливо визнати Ісуса як наставника. Тіло людини не в'язниця її душі: воно ним стало лише тоді, коли було скоєно первородний гріх. Головна мета людини – це звільнення від гріха. Первородний гріх виступає як заколот душі проти тіла, із якого пішла неосвіченість. Таким чином, призначення есхатології – стимулювати людину до духовної освіченості.

Есхатологічні знання популярні у всьому світі. Вони ввійшли у життя кожного християнина і тісно вплелися у розвиток нових наук. Зокрема, швидкий розвиток технологій сприяв утвердженню нової науки вивчення майбутнього, яка називається футурології. Бажання заглянути у майбутнє стимулює науковців до нових гіпотез і есхатологічних досліджень.

Зростання уваги до есхатології зумовлене ростом впливу Третього світу. Народи Третього світу сприймають майбутнє як велику надію і великі можливості. Тому їх устремління у майбутнє стимулює активне вивчення Біблії і більший інтерес до есхатології, ніж до історії. Про це свідчить велика кількість безкоштовно видрукованих книг, які мають на меті розтлумачити зміст релігійного вчення. Наприклад, брошура "Чого насправді навчає Біблія" розпочинається ілюстрованими есхатологічними малюнками про Божу любов і зцілення, які відбудуться при Другому приході Ісуса Христа на Землю. Усміхнені обличчя, яскрава природа, дивовижне багатство плодів ілюструє блаженство і мир на Землі, стимулює прихід віри [Чему на самом деле учит Библия – Б\г, 2005. – С. 4-5].

Важливим фактором, який змусив зосередити увагу науковців на есхатології, є посилення три валий час впливу комунізму чи діалектичного матеріалізму. Ідеї комунізму ще у пам'яті сучасників. Еріксон розглядав комунізм як філософію історії. Згідно цієї філософії, історія рухається вперед, до певної кінцевої мети. У міру виконання своїх діалектичних завдань історія переходить з одного етапу в наступний. Ернст Блох, у свою чергу, розглядав марксизм як надію світу на краще майбутнє. Його теорія мала великий вплив на альтернативні наукові теорії для "надії".

Ідею надії почали детально досліджувати в галузі психології. Яскравим прикладом можна вважати йоготерапію Віктора Франкла, відому як концепція екзистенціалізму і психоаналізу. Під час Другої світової війни, будучи в концентраційному таборі, Віктор Франкл зробив висновок про необхідність для людей наявності цілі у житті. Вона, за його розумінням, була основою для життя у нелюдських умовах. Бажання заглянути у майбутнє зумовлене і панікою через загрозу знищення, через ядерні катастрофи, нестабільну екологічну ситуацію.

Аналізуючи відношення до призначення есхатології науковців і практиків, ми спостерігаємо в цьому явні протиріччя. З одного боку,

проявляється дуже велика стурбованість есхатологічними питаннями. Велику цікавість до цієї теми демонструють богослови-консерватори. Особливо підкреслюють її у своїй проповіді і у вченні диспенсціоналісти (Джон Нельсон Дарбі, Скоуфілд). Вони ілюструють виклад есхатологічного вчення детальними таблицями, в яких розписані останні дні. Характерним для сьогодення є штучне прив'язування політичних і суспільних подій, особливо пов'язаних з народом Ізраїля, як виконання пророцтв Писання. Такий підхід викривив розуміння есхатології і спричинив невпевненість у завтрашньому дні. Примітним прикладом есхатоманії такого типу є різнопланові публікації у пресі, чисельні брошури і книги з теми.

Дослідження призначення есхатології неможливе без вивчення негативних моментів, пов'язаних з пропагандою есхатологічних знань. Саме вони дещо знижують цінність есхатологічного призначення і мають негативний вплив на особистість. Так, активне проповідування есхатологічного вчення зумовило появу нової тенденції – есхатофобії. За визначенням Еріксона Мілларда есхатофобія – це страх людини перед есхатологією, антипатія до неї чи, у крайньому випадку, схильність уникати обговорення есхатологічних питань [Еріксон Міллард. Християнское богословие. – СПб., 1999. – С. 969].

У науковій літературі зустрічаємо, що есхатофобія – це реакція людини на погляди тих, у кого є абсолютно певне тлумачення будь-якого пророчого тексту у Біблії і хто будь-яку значну подію в історії ототожнює з виконанням якого-небудь біблійного передбачення. Щоб уникнути зв'язку теології з сенсаційністю, окремі теологи і викладачі взагалі ухиляються від обговорення цієї теми. Тому серед консервативних християн у диспенсціоналізмі фактично не обговорюється проблема есхатології. Багато віруючих, які малообізнані з суттю Біблії, починають вважати диспенсціоналізм єдиним обґрунтованим підходом до питань есхатології. Мало звертаються до обговорення проблем есхатології молоді пастори, священники скоріше із-за своєї необізнаності з проблемою. Уникають обговорення цієї проблеми і в ситуаціях, коли вивчення есхатологічних проблем може привести до розколів. У цьому відношенні підхід до есхатології не дуже відрізняється від підходу до глосолалії.

Есхатологія важка для розуміння. Тому вона мало обговорюється на лекціях і майже не фігурує у навчальних планах. Щодо визначення нашої позиції в аналізі есхатологічного вчення, то ми обираємо середину між захопленням есхатологією і ухилянням від неї. Це дозволить бути об'єктивними у розкритті дійсних проблем есхатологічного вчення.

Таким чином, есхатологія розв'язує проблеми одвічного людського прагнення до безкінечності, подолання проблеми смерті. Необхідність самого есхатологічного світоставлення, як захисного механізму, що упорядковує світ, місце людини в ньому надає смислу та захисту. В перехідні епохи есхатологічні очікування мають тенденцію до зростання.

**Висновки.** За результатами дослідження можна зробити такі висновки. Есхатологія, як галузь богословського знання, має свої категорії, підходи до їх тлумачення. Перейняте ідеєю кращого життя, людство намагалося досягнути реальність за межею земного життя, описану апостолом Павлом в його Посланнях й Іваном Богословом у книзі «Откровення». На різних етапах людського розвитку есхатологічна проблематика відіграла роль консолідуючого соціального чинника, який то спонукав до реформи існуючих порядків задля кращого життя, то навпаки - сіяв страх і невпевненість у майбутньому. Есхатологія сприяла формуванню нових теорій і викликала до життя нові галузі науки. Наприклад, останнім часом футурологію.

**Перспективи дослідження.** Перспективами нашого дослідження є з'ясування структури і призначення есхатології, а також вивчення конфесійних есхатологічних доктрин.

### А н о т а ц і я

У статті В.Малика "Наукові підходи до визначення сутнісних характеристик есхатології" висвітлені основні богословські підходи до тлумачення есхатології. Розглянуто її сутнісні характеристики та призначення – врятувати людину від гріха, привести її до духовного і морального вдосконалення. Вказано на негативні сторони есхатологічного вчення – есхатоманію і есхатофобію.

**Ключові слова:** есхатологія, "кінець світу", смерть, воскресіння, есхатоманія, есхатофобія, гріх, апокаліптичний алармізм.

В статье В.Малыка "Научные подходы к определению и сущностных характеристик эсхатологии" освещены основные богословские подходы к определению эсхатологии. Рассмотрено её сущностные характеристики эсхатологии и предназначение – спасти человека от греха, привести его к духовному и нравственному совершенствованию. Указано на отрицательные стороны эсхатологического учения – эсхатоманию и эсхатофобию.

**Ключевые слова:** эсхатология, "конец света", смерть, воскресение, эсхатомания, эсхатофобия, грех, апокалиптический алармизм.

Article V.Malyk "Scientific approaches to defining the essential characteristics of eschatology" highlights key theological approaches to the interpretation of eschatology. We consider its essential characteristics and purpose - to save people from sin, to bring it to the spiritual and moral improvement. Specified on the negative aspects of eschatological doctrine – eshatomaniyu and eshatofobiyu.

**Keywords:** eschatology, "doomsday", death, resurrection, eshatomaniya, eshatofobiya, sin, apocalyptic alarmizm.